

Sabientscha or da la Val Farera : eгна amprova d'interpretar eгна praula digl Gieri la Tscheppa

Autor(en): **Blanke, Huldrych**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **111 (1998)**

PDF erstellt am: **09.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-236379>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Sabientscha or da la Val Farera

Egna amprova d'interpretar egna praula digl Gieri la Tscheppa

Huldrych Blanke

Las praulas digl *Gieri Grischott alias la Tscheppa*¹ da Farera (1836–1922) ân egna muntada dubla: Ellas en egn documaint d'egn lungatg da minurità ca e schizùnd egna minurità a la minurità: digl *rumàntsch sutsilvan* ca â oz sen la Muntogna da Schons – cun var 250 Rumàntschs – la si' davosa bastiùn; ellas en egn documaint d'egn lungatg universal: da quel digls simbols ca safa valer sco agls siemis a mits digl carstgàn ear a las sias *praulas*.

Igl lungatg da minurità

La Sutselva, la regiùn digls Rumàntschs agl Ragn posteriur, â survagnieu per tard – par ascheia gir per tschentg avànt las dudesch – egn agen lungatg da scartira. Per digls 1944, suainter pliras amprovas nunfritgevas da manar aint igl sursilvan ear a la Sutselva, â sadazi-dieu egna conferenza da surmesters a Scharans – antruvidada digl emigrànt a linguist taliàn Giuseppe Gangale – da stgafir egn lungatg da scartira or digl agen idiom, egn pass ca e sto paragieu tras ampremas amprovas literaras sutsilvanas (da Tumasch Dolf a Schamun Mani t.o.).²

¹ Nus scrivagn sieus surnum qua sco el cumpara a la funtana primara, cunsalvada a la *Rätoromanische Chrestomathie* (v. anotaziùn 3) – peia cun dus «p». Schiglioc savundainsa – betga adegna leavameing – l'ortografea ufiziala sutsilvana ca â pressapoc adegna daschmess la dublageada digls consonànts.

² Cfr. STEAFAN LORINGETT: «*Digl Rumàntsch an Schons*», an: Cudasch da Schons, Cuir 1961, p. 333ss.; CURO MANI: *Antruvidamaint digl Pledari sutsilvan*, Cuir 1977; CURO MANI: «*Sprache und Kultur der romanischen Sutselva*», an: Das Schamsertal, seine Geschichte, Sprache und Musik, Donat 1992; HULDRYCH BLANKE: «*Pintga istorgia digl Pled da Dieu sutsilvan*», antruvidamaint digl Evangeli suainter Marcus, versiùn sutsilvana, Donat 1992.

Quegl vut dantànt betga gir c'igl vegi betga do antscheatas literaras sutsilvanas gea avànt igl veingtavel tschantaner, me ca quellas vevan betga pudieu sasvilupar. Nus manzunagn qua igl scrivànt pionier digl lungatg sutsilvan: igl giuven surmester da Farschno, *Daniel Bonifazi* (anturn 1574–1639). Egn teolog laic sco Jachiam Bifrun a Samedan – igl autur digl catatgesem ladin a spunider digl Nov Testamaint ladin –, dat el or digl 1601 igl sieus «Catechismus ... in noss natüral linguagh da Tumlgiaschka» ca e igl ampren cudesch scret agl rumàntsch renan – a quegl agl sieus idiom «sutsilvan» (da la Tumleastga). Tgi sa scha ear Bonifazi leva schar savundar agl sieus catatgesem egn Nov Testamaint? Igl e pussevel. Probavel e'gl sto ampadiu da far quegl tras las ovras imponentas sursilvanas digls dus Gabriel, bab Steafan a fegl Luzi: egn catatgesem ad egn Nov Testamaint, ca en cumparidas bagnbòld suainter, dant agl svilup linguistic agl Ragn la taimpra dezisiva.

Tgi ca vut ir suainter a la cultura literara sutsilvana avànt igl 20avel tschantaner sto peia sarastranscher prest exclusivmeing sen la cultura digl ruschanar oral. Par cletg e quella documentada bagn a da catar oz agl tom IVX da la *Rätoromanische Chrestomathie*³, a quegl graztga a las fadeias digls dus surmesters *Steafan Loringett* a *Tumasch Dolf* ca ân rimno a nudo sei agls ons 1913–1916 a la lur val patria Schons egn reh stgazi da proverbis, canzùns popularas, getgas a praulas. – Igl ple praztgus da que stgazi en – sper las canzùns popularas – sainza dubi las praulas digl Gieri la Tscheppa da Farera.

Gieri Grischott, sco el veva num pardadretg, e naschieu igls 12 da maitg 1836 a Farera. El fageva da pur ad ampo da mester a da vaschler a divertiva la si'glieud la sera agl plaz cun istorgias a praulas. El e mort agl sieus 87avel on agls 7 da zarcladur 1922.⁴

Quegl en an tut diesch praulas digl ruschanader da Farera ca en mantanidas: sis lùngas a quater curtas, trànter quellas egna burlesca («Ena donna sco general»)⁵, plenavànt egna getga – «Tge c'igl Gieri la

³ Reprint Cuir 1982–85. Digl 1986 e lura ànc cumparida l'aschùnta gidevla d'egn tom da register (XV), edida da la Società Retorumantscha, Cuir.

⁴ Stimulo da Loringett da ruschanar ampo or da la si' veta, raschùna'l da las quater geadas c'el e sto an prievel da veta; cfr. *Rätoromanische Chrestomathie* IVX, p. 73ss., «Introducciùn».

⁵ *Rätoromanische Chrestomathie* IVX, p. 78ss.

Tschepea raquenta da Plurs»⁶ – ad egn balada: «Canzun da fideivladat»⁷.

«Las praulas dil Gieri la Tscheppa ein screttas suenter plaid per plaid sco el las ha raquintau», scriva Steafan Loringett, igl nuder digl Gieri.⁸ Loringett â savundo quest prinzip cun egn consequenza remartgabla. El las lascha agl lur stadi primar, a la lur sempladad a mudstadad originala, sainza planar ellas u far ellas «ple bealas» cun aschüntas poetisântas u moralisântas.⁹

Igl stil digl ruschanader e curt a setg, ea – spezialmeing a las quater praulas curtas – d’egna stgarseztga ca dat an îl, v.g. an l’ureglia. Ma l’idea d’atribuir quegl a la forza tschassânta da la mimorgia d’egn um vigl fuss sainza dubi falada. Digl cuntegn anà en las praulas digl Gieri digl tutafatg cumpletas. Ellas dastgan parquegl anzi valer sco exaimpels significativs da quel «stil abstract digl ruschanar» ca e suainter igl historicer literar *Max Lüthi* tipic par la praula *originala*.¹⁰ Tier quegl ânc egn’observaziùn d’egn pionier trânter igls rimnaders a perscrutaders da las praulas rumântschas, *Leza Uffer*: «Typisch vor allem für das bündnerromanische Märchen der Rheingebiete ist das ‘far curtas’ – kurzen Prozess machen ... Wir stossen auf dieses ‘far curtas’ besonders immer wieder in den Märchen gerade der bewusstesten Märchenerzähler wie Barba Plasch, Gieri la Tscheppa und Jachen Filli. Es findet seine Entsprechung in der eher wortarmen Erzähltechnik dieser Meistererzähler.»¹¹

⁶ *Las badoias digl Gieri la Tschepea*, edidas da STEAFAN LORINGETT par l’Ovra svizra da lectura par la giuvantetgna, Turi-Cuira 1967², p. 29ss.

⁷ *Rätoromanische Chrestomathie* IVX, p. 113ss.

⁸ *Rätoromanische Chrestomathie* IVX, p. 77.

⁹ Ple ca jou lig ple evidaint mi par’igl c’igl parscet da Loringett e fetg datier digl ruschanar original a frestg digl ruschanader, ea digl sieus tient da Farera. Jou dubitesch parquegl oz ca la protocolaziùn segi stada fatga sur la svieada d’egn stenogram tudestg; v. *Bündner Monatsblatt* 5, 1996, p. 334s. Quel stenogram (cato agl arciv da la Tgea da Schons a Ziràn) sarà da giuditgear pletost sco sboz par egn spunida tudestga da las praulas.

¹⁰ *Das europäische Volksmärchen*, Form und Wesen, Bern 1960², p. 25ss. – Cfr. ear DANIELA CAVELTI, «*Nossas praulas (1952) – Praulas (1984)*. Ina cumparegliaziun da duas rimnadas da praulas en sursilvan», *Annalas da la societad retoruman-tscha* 109, Cuira 1996, p. 134ss.

¹¹ *Rätoromanische Märchen und ihre Erzähler*, Basel 1945, p. 272, anotaziùn 18.

Igl lungatg universal

«Was aber will das Märchen? Nur unterhalten, wie man allzulange gemeint hat?» dumanda Max Lüthi¹² a demussa an tscheartga d'egna rasposta ple largia egn interess evidaint par la parscurtaziùn psicoanalitica da la praula, spezialmeing par quella da la scola da C. G. Jung.¹³ Suainter quella en igls schabetgs ad acturs da las praulas – sco quels digls siemis – simbols ampalànts ca vignan or da las afunseztgas da l'olma – or digl antschiess digl ascheianumno «nunsaptgaint» –, noca experientzgas da veta par part vigliurdas digl carstgàn a da la carstganadad en cunsalvadas. Agls «siemis grànds» da las praulas en quegl avànt tut simbols ca datan rasposta sen problems da veta colectivs sco p.s. quels da las «situaziùns da sava», noca la veta e samtgeada da passar egn pass anavànt: da la giuvantetgna a la veta digl carschieu u – agl tains da la «midlife crisis» – da la veta activa a quella ple passiva ca cugnuscha ear varts meditativas, t.o.

Tarlainsa ussa sen egn praula digl ruschanader da Farera, tscheartgànt alura da capir las sias figuras ad igls seas schabetgs sco mussaveias simbolics pigl svilup da la parsunalitad carstganevla.

Ils dus frars, ca faschevan ils negoziants¹⁴

Agl era en'ea dus frars, ca faschevan ils negoziants. Egn da quels veva en feagl. Cur ch'i figl é sto carschia, ha i bab fatg ir el cui seas o (aug) an Engeland par cumprar sei roba. Cur ch'els en rivos an Enge-

¹² *Das europäische Volksmärchen*, p. 6 a p. 76ss.

¹³ *Das europäische Volksmärchen*, p. 106ss; – Cfr. ear las rezensiùns da Lüthi da l'ovra «*Symbolik des Märchens*» da HEDWIG VON BEIT, NZZ, 12 avregl 1953 a 4 october 1957, a Fabula, Zeitschrift für Erzählforschung, tom 2, Berlin 1959, p. 182ss.

¹⁴ Cun tut igl respect anviers igl Gieri: ple bagn mi plaschess egn tetel sco «Digl Michel ca eara ampo egn tup», partge la parsùna prinzipala a d'identificaziùn da la praula e igl Michel, betga igl bab-afarist cun sieus frar a gidanter. – Nus purtagh igl text qua a la si'furma originala sco ella e da catar an la *Rätoromanische Chrestomathie*. Igl sulet midamaint prieu avànt e la si'divisiùn an tgapetels ca antschevan cun novas lingias. Cun zaquàntas anotaziùns (15–18) fagiainsa (graztga a cunzegls da Steafan Michael, Andeer) propostas d'antalagentscha d'egn per furmas malantalgevlas u da plets c'en betga da catar agl pledari sutsilvan.

land eni stos is an en'ustreia, a beber i vinars metti, a suainter eni is tra'i martgea ad han sapiars. I giuven é îa d'ena veia sei ad antoppa, ch'i targievan en mort na a gio per las veias, ad el tgitta sen quei, allura va'l speras ve dad ena otra vart, ad antoppa puspe. El ha puspe tgitto, a scho passar anc en'ea, ad é îa an en oter lia a turna ad antoppa la tiarza geada. Allura ampiar'el, partge tgi tiran que carstgan tras la veia. Els han getg, ch'el vevi dabets. El ha amparo, quant dabets, ca que um vegi, a tschels han getg. El ha getg, schi saschass betga comprar or quei. «Bein, gliez saschassi schon», hani tschels getg. Allura ha el pria or i daner a pajea il dabet digl mort, allura eni is ad i han sataro.

Planet al cato i seas o a gli raquinto tut. Agl o ha durlo cun el, mo ussa eri pajea a fitto ad el é turno sainza roba a tgea. A là hani fatg gnir roba metti a gia durlo cun el, ma el ha tuttegna savia star anavant ain stazun.

Cur ch'el ha gia fitto l'otr'ea la roba, ha i bab puspe i scho ir cugl o, mo cumando, ch'el de aber betga far da quellas sco tschella eada; al de cumprar la roba a gnir anavos cugl o.

Ad els en is puspe a rivos veiadaint agl pajs noc'i cumpravan la roba, ad els turnan a sasparaglier. I giuven va a riva an en tarment catter grand (an en hotel, ner sco ti gis). Là od'el cantand duas bialas vuschs, a va sei ad aint a tgitta a tecla¹⁵. I era duas mattans, tgi cantavan, a quellas mattans eran vagnidas anguladas natier. I giuven ha amparo, schi vandessen betga quellas mattans, allura hani raspundia da sche, tgi viglian las vender. El las ha cumpro, tuttas duas. El ha pria las sis mattans cun el ad é îa a catto gl'o a getg ch'el vegi cumpro quellas mattans. Gl' o ha durlo cun el, mo el ha savia far nut oter. El ha pria las mattans ad é turno a tgea cugl o. Cur l' é rivo ha seas bab durlo, a saveva betga tge far cun da quella roba. I era bialas mattans. Mo i en allura gnis paregna pulit, ear cugl bab. Cur gl' é sto, schi ha i giuven s'amuro vida l'egna da quellas. Quei é gest sto gartagea la detga, la buna ad é îa schi anavant ch' els han samarido.

Allura ha'l getg, ch' ussa vommel anc a cumprar sei roba. La duna a s'alagro a getg ch' ella gli loji ena bandiera. Ella era capavla da surcursir pulit, ad ha lujea la bandiera cun bustabs, tgi targlichavan ampo,

¹⁵ tearla?

ad ha allura scret sai i seas num cun da quels bustabs. Allura ha'la getg, ca cur tgi vegian fatg i viedi en toc, tg'el possi ver i clutger, scha deg'el rasar sé ella. Allura ha'l fatg, sco ella ha getg. Ella saveva, ca seas bab tgittas or da que clutger cun i seas rorspiegel. I bab é sto en retg, quei tgi stoi anc gir.

Agl e îa ascheia, i retg a tgitto a via la bandiera, ch'ella veva sei i num dalla si feglia. El ha ligia que num a savia, a fatg ir ancunter ena cumpagnietta maliter, par ratschever que bastimaint. Els vevan las buis a sagittavan par retschever cun anur i bastimaint. El ha sata-manto veda quei (sas muderar quei, te es ple pardert tg'ia). Ad han ratschiert cur ch'el é vagnia a rivo cun anur, ad i mano a tgea tier i retg, a lez i ha ratschiert cun anur, a noc'el vommi a tge a co, a tschel ha getg, ch'el vommi a cumprar sei roba, mo i retg a betga scho ir el, el ha getg, ch'el vigli schon cumprar sei roba ad ha cumpro sei buna-meng en bastimaint plagn.

Allura ha'el s'anviea anavos ad i retg ha getg, ch'el dé vagnir anavos cun la si feglia a cun l'otra femna ca segi la cammer-junfra. Ad el é turno lead ad i reig ha tarmess en plantun¹⁶ cun el, per sigirar la veta an or ad anaint. Ad els en vagnis, a quei é îa tut an ordan, el e gnia ratschiert dalla donna. Quella saveva schon tg'el turnass cugl raschieni. Quell'eada é'l allura i bab sto cuntaint, ad ha nutta durlo cun el.

Ad els han salujea, la donna tant prest sco l'ha pudia, tgi setgan vagnir puspe agl pajs di retg. Ad els en allura muvis¹⁷ da vagnir, ad han s'ambartgea.

Tranter quella suldada era egn, ca vess ear gia bugent la feglia digl retg. I era en official. Els en gnis en toc aimpar la mar, allura egl vagni da far pisch, agl um a que official eran me els sesura a quel i siainta¹⁸ gio ad alla mar.

Cur ch'el é rivo alla mar, egl gnia en pestg ad igl ha bavia aint, ad é îa cun quest um an en dasiert, a¹⁹ saveva betg, sco tgappar a man. El é

¹⁶ = eгна guargia? Semesters ple vigls saragordan ànc da l'ascheianumnada «Plantonwache» agl lur tains da recrut, la quala dastgeva betga samover davent a stuveva star sco «plantada» agl madem liac.

¹⁷ Partizip perfect da «mover» (cfr. *Handwörterbuch des Rätoromanischen*).

¹⁸ Tearza parsùna sing. digl preschaint da «sigliantar».

¹⁹ Qua màncà probavel egn «quel».

sto qua en tains a vivia da tutta sorts fretgs, a steva qua a sapartar-tgeva blear.

En gi ch'agl era bun tgold, ch'el maglieva las sis gagliedras od'el ena vusch, tgi clomma par num «Michel», ad el tgitta anturn a vezza nut, stat anc ampo, qua turna a cloma quella vusch, allura ha'l anc via nut a sella tiarza geada turni a cloma puspe il num, a qua vez'el ena guolp ad el ampiara: «Ma clommas te guolp», ad ella raspunda: «Ea.» La guolp i cloma. Els vignan allura egn vetier l'oter a saraschunan. A la guolp gi: «Nasti bugent a tgea», ad el gi caschè, allura gi la guolp plenavant: «Daman fa la ti donna nozzas. Al vess lia far nozzas avant, ma la donna ha betga lia. Ella porti led en onn pi seas um, allura ha'l getg caschè.

La guolp a getg, ca sch'el vigi²⁰ partgir quei, ch'el s'anzan an en on, sch'igl vigl'ella radir vi a tgea. El é sto cuntaint. Allura ha'la getg, ch'el dess sametter se dias sco a tgavai, allura é l'ida an sprungs a sprungs a rivada avant i palaz digl retg, noc' i era lujea las robas par las nozzas da l'oter gi.

Allura gli gi la guolp: Ussa vas aint a gis, chi tgi degian dar anzatge da lavur, u da purtar sei lenna ner ava ain tgadafia, allura fas dar anzatge da magliar. Ad el ha fatg ascheia. El ha purto sei ampo lenna ad ampo ava a las femnas gli han do ampo da magliar.

La spusa gneva mintgatant or ain tgadafia. I vevan lujea da far la gromma (se dretg en fest par scunflar la gromma). Ma quella suolva²¹ nava vess. Allura ha'l getg que schlamperet, tgi degian schar trer ear el questa panaglia. I han do da schar trer. Allura ha'l antschiét a suar, ad el va se ascheia cugl man cun en huderet ve pis tgavels a la spusa era gest là ain tgadafia, ad ella vezza ch'el veva qua la noda cogl seas Michel veva, a va dabot aint ti bab a gi: «Bab, quei é meas Michel.» Ad i bab vean or ad ampiara, sco el vegi num, a vignan schi anavant, tgi vezzan ca gl' é richti.

Al retg vagn aint al zimmer, noc' i eran saradunos anzemmel a gi allura, tgi den gidar deliberar, tg'el vegi da dar ena sentenza, i se sto segl mar en bastimaint, egn ca vegi siglianto en oter um ain l'ava par prender ena nursa, ad el sulet setgi strusch sco dar sentenza a quel.

²⁰ vigli.

²¹ «Kolben, Stössel (des Stossbutterfasses)» (*Vocabulari sursilvan-tudestg*).

Allura ha getg il spus, ca quei vigin schon gidar. Quel se maritevel d'i far trer ain quatter tocs dals tgavals. Allura ha'l i retg getg: «Moscha quel es te, te as siglianto ain l'ava gl'um dalla mi feglia par la prender ad ussa t'as tez do la santenzia», ad el a gest fatg ir a lujear quatter tgavals d'i far trer an tocs. Agl é davanto, a la nozza é ida anavant cugl Michel da novameng, ad é îa anavant pulit ai seas fastegn²²; dantant egl vagnia tga gl'era da partgir culla guolp, ad els vevan survagnia en buob, allura od'el pitgand veda gl'esch, gest tg'el era ain tgombra cugl buob a schascheva segl canapè. El gi «herein». Qua veani aint ena guolp, a la guolp gi, ca oz vegl'la partgir, a gl'um leava sé a vagn cun en bial migliatg daners a metta sella mesa, mo la guolp gi, ca quei se nutta tut quei, tgi se da partgir. Agl um va anc per ampo, allura gi la guolp, ca quei se nutta tut quei ch'els vegian savanzo, a mussa vé alla tgegna a gi, quei vegin savanzo.

A gl'um prend'or di litg i buob a rasa sella mesa i darbet²³, ad i meta an dies segl darbet a prenda na la spada a gi-agli guolp, scha dé la vagnir, sch'i partg'el.

«Betga taglia i buob, i vi nigna partgida, ia sunt quel mort, ca té m'as gia pajea or an Engeland, a te eras vei ad aint il dasiert a rivavas betg davent ad ia ve via quei, ad ia ve gido, a ti as gia gido me, tgi han stuiu schar pussar i meas tgierp, as lagn schar ir egn par gl'oter a givisch pietigot», a va a tgea.

Igl amprem vieadi

Igl sen da l'antscheata da la praula mi para d'easser evidaint. Igl bab ad igl ô en figiras da simbol da quella devisa da veta ca cugnuscha nignas otras fegnamiras ca afar a prestaziùn a ca duess ussa vagnir imprimida ear agl Michel, igl ampren dist ad iertavel. Engeland paran-cùnter, igl pajis easter «da l'otra vart», simbolisescha egn oter mund amblido ca pudess porscher tut oters stgazis ca roba materiala. Michel,

²² festin, «Freuden-, Gastmahl, Festessen, Schmaus» (cfr. *Dicziunari Rumantsch Grischun*).

²³ tarbet, «Deckbett».

surprieu sut l'influenza digl clima nov d'egn malruos intern, pearda igl ô a la veia inditgeada. Partratgs nundisos gli vignan andamaint: igl ampren – da betg guntgir or – igl partratg da la mort. El ancanuscha: la veta – la mi'veta – e egn ir ancûnter a la mort a s'ampeara: Vingtieu a la mi'ura ad aver cato quel ruos intern ca mi lascha gir: Ea, jou ve cumplanieu suainter igls meas talents igl intent da la mi'veta? – Na, ancanuscha el: La veta e duple ca comprar a vender. Anzatge mi mânca. Igl dat sferas da veta ca en ànc saradas a mei. Quellas stoiou ancurir, scuvrir – a tuts custs! Me ascheia posiou tschincagear ruos agli mort ca jou vight ad easser ple bòld u ple tard sez.

Igl savùnd vieadi

Schagea c'igl Michel â betga cumplanieu la si'leztga, gli dat il bab eгна savùnda schànza – cun blearas admoniziùns, ca en dantànt tutas par nut. Puspe schabegia sen l'insla misteriusa anzatge ca fiera igl Michel or digl sieus vial. El oda cantar vuschs da matas, da dalientsch igl ampren ... Quegl vut gir: Michel scuviera egn'otra vart digl sieus easser tocen ussa negligida, ea supressa, ca less ear aver part a la si'veta. C. G. Jung numnesche quella la «Anima» a characterisescha ella sco la vart feminina an l'olma digl carstgàn, spezialmeing digl um, la quala rapraschainta la si'apartenenza a la natira: agl grànd organissem da convivenza da las creatiras – cuncarstgàns, animals a plantas –, c'el dastga betg amblidar. C'ella safa udir an figura dubla sco igl bab ad ô, mussa ca ear ella e betg sainza forza, ea pussànza. Michel, udent sieus clom, e faszino a prenda sei igl contact cun ella ad ancanuscha: quella e quegl ca mânca a mei, a liberescha ella or da la parschuneia a la prenda sei sco part digl sieus easser (ligiànt da las duas giuvnas intuitivmeing la dretga, la feglia digl retg dad Engeland). La praula dascura qua bi d'egna noza, ma cun quegl c'igl Michel a la prinzezza samaridan lura ànc egn'ea proponainsa da ramplazar igl pled «noza» qua cun «spusalezi», ca inditgescha – ple conform agl sen da la praula – eгна relaziùn da guisa ànc provisorica.

Igl tearz vieadi

Igl cumbat par l'olma digl Michel â antschiè: igl cumbat dezisiv trànter las directivas digl münd digl bab-negoziànt a quellas da l'Anima ca less ear aver part ved la si'veta. Cur ca Michel sadazedà da far igl

tearz vieadi, surpranda ella – agl liàc digl ô ca e sparieu – igl timùn. Ella fa quegl cun rategn, sainza catschar el, sainza ler cumpagnear el seza. Ella gli dat egnà bandiera sen la si' veia ca porta cun bustabs surcusieus targlischèants igl sieus num. Quella gli vean ad earver sco egn passaport l'antrada agl reginavel digl bab regal, ca e egn oter bab c'igl bab digl Michel: egn sabi vigl cun egn lartg horizont. Cun igl sieus spievel guarda'l or da la si' tur, a liagiànt ascheia veasa el la bartga cun la bandiera ad ancanuscha: quel ca vean, vean agl num da la mi'feglia, e peia sen bùna veia, egn aspirànt digl dretg da vaschinadi agl mieus reginavel. El tarmet'or egn triep schuldos par salidar igl giast cun salvas da salut – starmantusas pigl Michel agl ampren mumaint – a par manar el cun anur agl casti regal noc'el ratscheva egn'ampren'ideia da la veta cumplanida d'Engeland. El survean la roba gjavischada; avàntut survean el egn cunzegl sen la si' veia da return. El de turnar puspe, mo betga ple sulet, mobagn an cumpagneia da las duas dunas, prinzezza a Kammerjungfer; el de peia saliear ànc ple fetg cun l'amatga da la si' olma a tarlar ànc ple atentameing sen ella. Ascheia vean el ad antrar definitivameing a la veta da preni d'Engeland.

Igl quart vieadi

Quel mussa c'igl carstgàn sen la si' veia da madirànza sto ir tras crissas, mo c'el dastga an ellas ear far quent cun agid! Savenz va quegl betg ascheia spert anavànt a la veta sco ign less, spezialmeing a las sias periodas da transiziùn. Michel e surdumando, ànc betga madir par far igl pass sur la sava da la nova veta. Sieus «ego» vigl, igl prinzip digl dumagnear a posseder, safa valer – agl maletg d'egn ufizial – a fierà el an egnà crisa afùnsa, an temas a dubis. La mar salvadia ad igl abandùn digl dasiert en simbols da la tribùlaziun ca Michel – sco igl Jonas biblic a mintga carstgàn sen la veia da madirànza – sto trapassar. La situaziùn para d'easser sainza sortida. Qua cumparan mess gidevels or digl mund da l'Anima a gli gidan da catar egnà sortida: da schar la pusiziùn d'egn'eada a dad uagear igl pass anavànt a la veta cuminevla cun la prinzezza, accettànt ella sainza resalva sco partenaria da veta. Duas provas sto igl Michel dar parquegl. El sto savaschinar a la prinzezza an la figura d'egn murdieu. El sto ampurmeter a la guolp igl miez da quegl c'el vean ad avanzar an egn on.

L'amprema prova gartegia sainza cumplaziùns. Sco murdieu vean el ancunaschieu tànt da la prinzezza sco da sieus bab ad aczepto sco

spus ver, a la noza po aver liac. Quella e d'antalir sco simbol da l'uniùn digl easser masculin a feminin a la parsunalitad digl Michel. Ad ear igl unfânt ca vean a nescher â egna muntada simbolica: quella da la rena-schientscha digl Michel sco parsunalitad cumplagna.

La fegn

La fegn da la praula â tratgs ca iriteschan: Igl spus fòlz sto murir curdevelmeing (1). La guolp, vagnànt a prender la si'part digls avanzamaints digl Michel, sacuntainta betg digl recav material – ella vut igl miez digl unfânt (2).²⁴

Jou ueg las savundàntas interpretaziùns. 1) Sch'igl nov carstgàn vut nescher sto igl vigl murir – egn schibetg ca e culijeu cun pagnas a dolurs. 2) La schientscha digl carstgàn e schmanatschada da duas varts anà. Dad egna vart amprova la si'orientaziùn raziunala a materialista da prender igl suramàn (igl tema primar da la praula), da l'otra vart po'gl dar pretensiùns privlusas ear da la part da l'Anima anà: da bandunar la glisch da la schientscha a da zeder agl stadi stgiraint, presaptgaint da la veta.²⁵ Mo Michel stat fearm. El reagescha fegn a cun anshegn. El gi: Scha via nà, alura pertgiou, a vut gir cun quegl: Qua stos tei bi dar màn sez! Vol tei far ampaglia quegl ca tei âs biagieu sei sez – la ti'intenziùn primara d'easser *partenaria* a la mi'veta? Senaquegl la guolp, ranvieada agls seas tearms, rafida la si' mascra demonica a bagatelisescha la si' pretensiùn. Igl eara betga managieu ascheia. Igl e sco Michel gi: da l'antscheata nà ân els ancuretg da stgafir egn raport vizendevel. Michel â spindro igl mort ca zupantava ella. Ella da si'vart â spindro igl Michel agl dasiert, cur c'el saveva betg ple nou'aint ad ora. A quella bün'antalgentscha de samantaner. «Pietigot», gi ella partent. Ca Dieus partgiri quegl ca tei es davanto!

²⁴ Egn digls motifs ca la praula pertga cun la Bibla: Gen. 22, l'unfrenda dad Isaac. Digls oters vainsa bi manzuno igl Jonas a manzunagn ànc igl David ca sto dar santztga a sasez (II Sam. 11 a 12).

²⁵ Cfr. las relativas pardetgas literaras tier SAMUEL BECKETT, EUGENE IONESCO a WOLFGANG HILDESHEIMER. «Versinken – durch alle Schichten hindurch, durch Bett und Boden und Erde, Granit und Gneis und Malm und Dogger, hindurch, hinab, rücklings, sanft – sanft, immer tiefer, und über mir schlägt alles wieder zusammen, als sei ich nie gewesen» (Hildesheimer, Tynset, Frankfurt a.M. 1965).

Scha jou vez andretg â la praula digl «Michel, igl tup» – ca vut dar ansasez egn cunzegl pigl tains digl miez da la veta – cuntanschieu oz egn muntada ple largia ad actuala. La schientscha raziunala a materialista digl carstgàn cun sieus rezept da patent – svilup economic a tut prezi – â usurpo egn predominanza privlusa, la fegn finala rui-nusa, ca stuess earver las ureglias par la nova digl sabi da Farera: sieus clom da turnar agl dialog cun quellas vuschs pearsas, ea scatschadas da l’olma ca garegian egn veta da convivenza solidaria agl ambiaint cumplagn da la creaziùn.

Gieri la Tscheppa